

Мирослав ОТКОВИЧ
*Народний художник України,
директор Львівського
філіалу ННДРЦ України*

ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛІАЛ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО РЕСТАВРАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ

Землі Галичини на зламі двох століть – XIX і XX – були ареною військових змагань, революцій, запеклої боротьби за національне визволення, територіальну означеність, мову та писемність.

Яких тільки кольорів на прапорах не бачили тоді в Галичині, і кожен із пришельців ніс у своїх задумах загарбницькі ідеї, в яких посягання на мистецькі скарби були не на останньому місці. Саме в ті часи виникли і сформувалися, можливо як протипага і захист національних інтересів, такі значимі інституції, як: Наукове Товариство ім. Т. Г. Шевченка, “Просвіта”, Національний музей у Львові, музей Ставропігіївського інституту у Львові, музей “Туцувщина” в Коломиї, “Бойківщина” в Самборі. Ці осередки національної культури були не тільки місцем, де нагромаджувалися зразки мистецьких творів та інших раритетів, а насамперед місцем, яке гуртувало передову інтелігенцію і де започатковувалися справи, які мали в подальшому велике значення для національної культури.

Їхнє створення дало можливість досліджувати різні історичні та суспільні аспекти життя краю в минулому, а також активно вивчати культурно-мистецьке середовище і зокрема – церковне мистецтво. Саме в церквах і храмах нагромадилося за віки багато шедеврів книгодрукування, іконопису, різьби по дереву, виробів із металу та зразків вишивки. На кінець XIX ст., через велике зацікавлення культурним життям народів, які жили в межах Австрійської імперії, створювалися установи із його вивчення та формування наукового середовища. Найбільшим та найпрофесійнішим із цих об’єднань було “Коло консерваторів старожитностей в Галичині” з “гронами” реставраторів в Кракові та Львові. Проводились регулярні з’їзди для обговорення проблем збереження та реставрації творів мистецтва. За матеріалами цих з’їздів регулярно видавалися “Річники”. В це об’єднання входили відомі польські та українські діячі культури та дослідники: Володимир та Войцех Дідушицькі, Ізидор Шараневич, Антоній Петрушевич.

Доктор мистецтвознавства Павло Жолтовський та художник-реставратор Федір Судук.

Засідання I-ї науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України. Виступає доктор мистецтвознавства Павло Жолтовський, 1984 р.

Крім українців, які населяли цей край, були поляки, вірмени, євреї і всі вони відчували велику потребу у самозбереженні та самоідентифікації своїх народів через культурні надбання. Зібрані під одним дахом мистецькі об'єкти відразу ж були інвентаризовані дослідниками і передані на збереження та консервацію. Результатом такої бурхливої роботи стало відкриття "Польсько-руської археологічної виставки", організованої Войцехом Дідушицьким у Львові 1885 р. з нагоди роботи археологічного з'їзду. Вперше, за межами церковних будівель, було показано у виставкових залах найцінніші пам'ятки давнього сакрального мистецтва Галичини. Про масштабність виставки свідчить експонований іконостас із церкви Святого Духа в Рогатині та інші мистецькі об'єкти. В рамках роботи з'їзду його делегати виїхали до Богородчан, де ознайомилися із найбільшим іконостасом в Галичині кінця XVII – поч. XVIII ст., який на цей час був законсервований Юліаном Макаревичем та Казиміром Шольцем. Роком пізніше була опублікована монографія про Богородчанський іконостас, автором якої був В. Дідушицький. Інтенсивність досліджень та різних заходів, що їх супроводжували, стало передумовою створення при Львівському університеті кафедри гуманітарних наук, яка передбачала також і вивчення історії мистецтва, а в майбутньому підготувала багато вчених – дослідників, які внесли великий вклад у становлення Львівської школи дослідників мистецтва та вивчення мистецтва краю.

Нагромадження все більшої кількості мистецьких артефактів вимагало їх ретельної консервації, реставрації та зберігання. Особливо це стало актуальним після завершення у 1888 р. виставки, яка була присвячена ювілею 900-ліття хрещення Русі та сорокалітньому правлінню австрійського імператора Франца-Йосифа I. На сторінках тогочасної преси розгорнулася широка полеміка щодо долі національного мистецтва, його витоків та спорідненості із давніми зразками візантійського походження.

Унікальними роздумами поділився Корнило Устиянович, відомий на цей час в Галичині художник і громадський діяч. Він класифікував ранні зразки іконопису як данину візантійській традиції, а вже пізніші ікони, кінця XVI ст. і вище, як новаторське явище, як своєрідний синтез візантійської схеми і нових технічних засобів та технологій, які, прийшовши із Західного мистецтва, витворили своєрідний стиль українського національного церковного мистецтва.

Саме в цей же час інший відомий митець Теофіл Копистинський вивчає фарбовий шар та ґрунти на іконах, скульптурах, поліхромованій різьбі іконостасів і причини руйнування та

Засідання I-ї науково-реставраційної ради філіалу. Довідає директор Мирослав Откович. На першому плані Анатолій Ромейко директор державних науково-дослідних реставраційних майстерень Міністерства культури України, 1984 р.

I-е засідання науково-реставраційної ради філіалу. Виступає головний реставратор інституту "Український проект реставрація" І. Дорофієнко (Київ). На першому плані Ігор Кудин – голова львівського обласного товариства охорони пам'яток історії та культури, 1984 р.

шукає методів їхньої консервації. Про Теофіла Копистинського можемо говорити як про піонера і основоположника справи порятунку та збереження давнього сакрального мистецтва Західної України. Ми мало знаємо про його діяльність в цьому напрямку, майже не збереглося документів того часу, але нам відомо, що Копистинський брав участь у міжнародному конкурсі на проект реставрації фрески "Тайна Вечеря" Леонардо да Вінчі, а його пропозиції ввійшли до числа тих, які розглядалися як можливі до виконання.

Бракувало знань, досвіду, матеріалів, а найважливіше – не було сформовано принципів завдань і системних підходів до організації практично нової професії. На той час переважали пізнавальні, теоретичні аспекти вчених-дослідників, а практична робота над збереженням відчутно відставала. Ми вже згадували про консервацію іконостаса із Богородчан, але мусимо констатувати, що це були скоріше "поновлювальні" роботи, що завдали великої і непоправної шкоди цьому унікальному іконостасу. Науково-мистецькі інституції краю в своїх працях щораз більше висловлювали тривогу з такого становища і шукали виходу з нього. Але це стало можливим лише при створенні установи, яка б практично займалася цими проблемами, а саме організацією музею. На овиді духовного та культурного життя краю з'явилася постать молодого львівського митрополита Андрея Шептицького. Серед широких зацікавлень науками і Красними мистецтвами, мистецтво іконопису стало для нього основним захопленням, що переросло у створення Національного музею у Львові. Відкриття музею підсумувало працю дослідників кінця XIX ст. і відкривало нові можливості для науковців в галузі вивчення національного мистецтва XX ст., проте, бурхливий початок XX ст. не створив сприятливих умов та можливостей масштабніше займатися розбудовою культурних інституцій, а планомірній роботі із зберігання та порятунку мистецьких пам'яток тим паче. Лише особа Митрополита Андрея, його високий духовний авторитет в Галичині та в тодішніх державах дозволив вберегти для нащадків все те, що надбали попередники і що знайшло вираження у науково-мистецькій діяльності Національного музею. Митрополит Андрей допоміг директору музею Іларіону Свенціцькому за короткий час налагодити планомірну роботу з впорядкування зібраних творів, їх консервації та реставрації. З цих днів і починається відлік становлення Львівської професійної консерваторсько-реставраційної школи.

Художник-реставратор Борис Іванів та відомий мистецтвознавець Володимир Вуйцик.

Засідання науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України, 1984 р.

Попри практичну роботу директор музею Іларіон Свенціцький постійно дбав ще й про кадри в цій галузі музейної діяльності. На початку ХХ ст. головним консерватором в музеї працював Михайло Бойчук, відомий на цей час дослідник та “справжній лікар для давнього мистецтва”, як його називали у Львові. Ним була вироблена стратегія роботи консерваторів у музеї та безпосередньо врятовано десятки унікальних пам’яток українського іконопису XIV–XVII ст. Рішуче виступав Михайло Бойчук і за прийняття окремих заборон на перемалювання та оновлення ікон в церквах Галицької греко-католицької Митрополії, що врятувало багато безцінних ікон, які пізніше стали експонатами Національного музею у Львові. Діяльність М. Бойчука сприяла глибшому розумінню давнього мистецтва іконопису та усвідомленню ін-

Засідання науково-реставраційної ради філіалу. Доктор мистецтвознавства Людмила Міляєва (Київ), кандидат мистецтвознавчих наук Віра Свенціцька, директор інституту “Укрзахідпроектреставрація” Іван Могитич, 1980-ті рр.

Дискусія фахівців. Художник-реставратор Ярослав Мовчан, директор Львівського філіалу ННДРЦ України Мирослав Откович, ректор Варшавської академії мистецтв Войцех Курнік, 1990-ті рр.

1-е засідання засідання науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України. Виступає художник-реставратор Ніна Присяжна, 1984 р.

Засідання науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України. На передньому плані відомий мистецтвознавець Віра Свєнціцька, Ігор Кудин та художник-реставратор Ганна Волощук (Київ), 1980-ті рр.

телігенцією потреби всіляко його рятувати та оберігати, що привело до створення в 1914 р. відділу Товариства охорони української старовини, який очолив відомий в Галичині краєзнавець, вчений та громадський діяч, професор Володимир Шухевич.

В 20-х роках до Львова переїжджає Володимир Пещанський, який мав великий досвід роботи з консервації ікон, працюючи до того в Києві. Саме він, після М. Бойчука, стає головним консерватором Національного музею та об'єднує навколо себе кращих працівників. У відділі реставрації працюють Ярослава Музика, Софія Паращук, Михайло Драган, Василь Чехов. Консерваційними заходами було охоплено експонати майже всіх ділянок матеріальної культури. В ці роки йшла серйозна розбудова консерваційно-реставраційної роботи в музеї, впроваджу-

Дискусія фахівців. Художники-реставратори Ярослав Мовчан, Володимир Мокрій та ректор Варшавської академії мистецтв Войцех Курнік, 1980-ті рр.

Директор Львівського філіалу ННДРЦ України Мирослав Откович за реставрацією ікони.

Засідання науково-методичної ради філіалу. Доповідає директор Львівського філіалу ННДРЦ України Мирослав Откович 1980-ті рр.

Художник-реставратор Людмила Павлишин за роботою над реставрацією ікони.

валися нові технології, вивчався світовий досвід. Це був період романтичних уявлень про саму професію консерватора, яка притягувала магією рідкісної професії і усвідомленням значимості такої роботи для національної культури. В музеї завжди були присутні молоді люди, переважно студенти, які в період канікул хотіли хоча б чимось допомогти штатним працівникам музею.

Саме тоді розпочали свій довгий шлях музейного працівника Віра Свенціцька, Ярослав Нановський, Ірина Гургула, Михайло Пигель.

Працюючи в різних видах музейної роботи, вони вносили нові поняття в саму професію музейника. Ярослава Музика в ці роки здійснює поїздки до Києва, а пізніше до Москви, де інтенсивно вивчає методи роботи тамтешніх реставраторів і все краще відразу ж застосовує у музеї. Варто наголосити на тому, що професор І. Свенціцький, як директор музею, завжди вважав консерваторів своїми найпершими помічниками в музейній роботі, що дозволило за короткий час консерваторам музею вийти на європейський рівень. До музею їдуть за досвідом з інших музеїв краю. Так, в 1925 р. до музею приїждять консерватори із Франції, які протягом тривалого часу знайомилися з досвідом роботи по зміцненню деструктивної деревини, левкасів та ґрунтів на олійному живописі. Всіх дивувала фаховість львівських консерваторів, які застосовували рентгенографію та роботу з мікроскопом. Звичною роботою для них було потоншення лакових плівок на іконах та картинах, розшарування пізніших записів. Неодноразово знайомиться з роботою львівських консерваторів академік Ігор Грабар, який на цей час був керівником реставраційного центру у Москві і авторитетом в галузі збереження давнього мистецтва. Він вважав, що львівські консерватори працюють за новітніми методиками реставрації, які використовували на цей час у світі. Про слушність такого твердження свідчать законсервовані тоді ікони, які до сьогодні не потребують додаткової роботи. Проте не все було так безхмарно. В суспільстві постійно точилися різні розмови про роботу консерваторів, що зумовлювало неодноразові виступи у тогочасній пресі з детальними інформаціями про більш значимі роботи в галузі консервації тих чи інших об'єктів. Впливали на становлення консерваційно-реставраційної науки і практики різні політичні ситуації, війни, зміна окупаційних режимів, соціальні обставини. Але група відданих музейній справі консерваторів навіть у таких умовах змогла вивести справу консервації творів мистецтва на рівень європейської науки і врятувати для нащадків скарби матеріальної культури.

Насувалися грізні часи для Західної України. Визволення в 1939 р. і возз'єднання всіх земель України в одну соціалістичну державу обернулося для жителів Західних областей стра-

Художник-реставратор Любов Чорна за роботою над реставрацією ікони.

1-е засідання науково-реставраційної ради філіалу. Виступає голова Львівської спілки художників України Йосип Садовський. 1984 р.

хіттями арештів та розстрілів, гонінням інтелігенції та новим занепадом культурних традицій. Натомість впроваджувалися нові форми життя, які виключали будь-які можливості розвитку національної культури, а замість неї широко пропагувався лозунг, де проголошувалося, що мистецтво належить народу, і широко розвивався так званий рух за художню самодіяльність. Це були роки невизначеності для роботи Національного музею і, очевидно, консерваторів. Як свідчать записи у “музейному дневнику”, для всіх залишалася тільки самовіддана робота зі збереження нагромаджених скарбів. Після другої світової війни, в 50-ті роки минулого століття, відбулася велика “чистка” музею від шкідливого для радянських людей мистецтва. Всі твори давнього мистецтва було перевезено до закритого в цей час Вірменського монастиря, а твори митців-українців початок першої половини ХХ ст. було розграбовано, спалено, розтрито. Була заплачена велика ціна за розвиток творчості не за законами соцреалізму. Серед знищених, пропалих безвісті були праці О. Архипенка, М. Бойчука, С. Гординського, М. Соценка, П. Холодного та багатьох інших.

В післявоєнний час, а йдеться про Другу світову війну, пройшло багато змін. Було змінено назви музеїв та збірок, які розформували і передали різним інституціям; створювалися нові форми роботи музеїв, де не стало вже місця для активної музейної роботи старим кадрам. “Недалекими” новоспеченими музейниками навіть було поширено гасло про те, що передове радянське мистецтво не потребує консервації і реставрації. Зрозуміло, що такі тенденції не сприяли дальшому розвитку консерваційно-реставраційної справи. В цей час велика збірка ікон, різьби, царських воріт, хоругв, підсвічників, скульптури із Національного музею знаходилися в приміщенні Вірменської церкви Успіння Богородиці, звільнивши місце для “нового” мистецтва. На багато років одне з найцінніших зібрань духовної та матеріальної культури було ізольоване від активного вивчення і планомірної роботи з його збереження. В штаті музею, як і в інших музеях Львова, в ці часи було передбачено посаду лише одного реставратора. Такий стан тривав аж до кінця 70-х років минулого століття, коли справа консервації та реставрації знову почала поволі відроджуватися у тих формах роботи, які мала львівська школа реставрації.

Так виникли міжобласні реставраційні майстерні (МОМ), які в основному займалися питаннями реставрації архітектурної спадщини, але в силу обставин були змушені звертати увагу і на реставрацію ікон та станкового малярства. Пізніше ці майстерні переросли у інститут “Укрзахідпроектреставрація”.

Художник-реставратор Надія Скрентович під час науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України, 1980-ті рр.

Святослав Гординський і Мирослав Откович обговорюють матеріали з реставрації ікони Богородиці-Одигітриї XIII ст., із села Дорогобуж, 1993 р.

Під керівництвом Володимира Овсійчука щораз більшу та значиму роботу проводили реставратори Львівської картинної галереї. В колишньому Національному музеї, а після війни в Львівському державному музеї українського образотворчого мистецтва, працював реставратором Петро Лінинський – великий ентузіаст колекціонерства. Після його звільнення до музею на посаду художника-реставратора приходить Мирослав Откович, покинувши роботу на одному із престижних львівських підприємств. В цей же час в картинну галерею приходить для роботи реставратором Володимир Мокрій. Ці роки характерні черговим потягом молодих випускників художніх навчальних закладів до співпраці з музеями. До міжобласних майстерень після закінчення навчання в інституті влаштовуються Ярослав Мовчан, Степан Труш, до колишнього національного – Павло Петрушак, в картинну галерею – Лілія Волкова, Лариса Разінкова та багато інших молодих працівників. У Львівському музеї образотворчого мистец-

Відомий мистецтвознавець і художник Святослав Гординський біля Вірменської церкви, 1993 р.

В гостях у працівників філіалу відомий український мистецтвознавець і художник Святослав Гординський, 1993 р.

Засідання науково-методичної ради за участю: Дмитра Крбавича, Віктора Мельника, Наталії Сліпченко, Володимира Вуйцика, Віри Свенціцької, 1980-ті рр. Художники-реставратори Олександра Дебко, Лідія Соїка за роботою.

цтва заново організовується майстерня з реставрації творів іконопису, олійного живопису, а також створюється майстерня реставрації паперу та графіки, в якій починає працювати Вадим Волков. Робиться спроба заново відродити дух консерваційно-реставраційної справи, який був затрачений внаслідок нових суспільно-політичних відносин у післявоєнній Україні. Потрібно було докласти багато зусиль, аби справа консервації та реставрації знову стала предметом ширшого зацікавлення серед інтелігенції. Першими успіхами було розширення штатів реставраторів у музеях, відновлення їхнього статусу та налагодження контактів із колегами Росії, Білорусії, Польщі, Литви, Латвії. На цей час припадає такий же “ренесанс” і у їхніх реставраційних організаціях. Львівські реставратори почали брати участь в конференціях в Москві, Ленінграді, Вільнюсі. В Україні вся справа з реставрації музейних колекцій була зосереджена в Державних науково-дослідних реставраційних майстернях Міністерства куль-

Колектив Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України. Верхній ряд (з ліва на право Володимир Кунтий, Федір Судук, Борис Іванів, Оксана Садова, Остап Соїка, Зоряна Откович, Володимир Кутянський). Нижній ряд: Надія Іванів, Галина Климчук, Мирослав Откович, Надія Скрентович, Лідія Янів. Світлина 1980-х рр.

Директор Львівського філіалу ННДРЦ України Мирослав Откович та ректор Варшавської академії мистецтв Войцек Курпик, один із найвідоміших європейських реставраторів.

Художник-реставратор Федір Судук за роботою.

тури. В кінці 70-х, на поч. 80-х років посилилися контакти із Всесоюзним науково-дослідним інститутом реставрації в Москві, який був головною інституцією в державі з вироблення нових методик та пошуку нових технологій, нових матеріалів. Проте всі реставраційні заклади тодішніх союзних республік йшли у фарватері Москви і вся інформація, яка формувалась там пізніше, надходила на периферію. Таким чином, було сформовано вертикаль, яка все-таки зіграла свою позитивну роль, і до кінця існування тодішньої держави справа реставрації творів мистецтва могла конкурувати з європейськими лідерами. Однак, через деякий час, ми відчували хибність такої ситуації через те, що вся науково-дослідна діяльність була зосереджена в центрі, а ми були виконавцями практичних робіт і апробаторами нових методів. Столичні фахівці мали можливість їздити в закордонні реставраційні центри, ознайомлюватися з їхньою роботою, технологіями, новими матеріалами, а вже потім ми могли використовувати цей досвід через посередників. Незважаючи на непрямі контакти, ми все ж таки змогли налагодити в Україні належний рівень реставраційних робіт.

В 70-х роках минулого століття щораз більше ставало зрозумілим, що тільки зусиллями музейних реставраторів вже не вдасться забезпечити високий рівень консерваційно-реставраційних робіт та охопити профілактичною роботою нові музейні експозиції, які створювалися в Івано-Франківську, Луцьку, Тернополі, Дрогобичі та в інших містах України. Потрібно було створювати таку установу, яка могла б акумулювати найкращий досвід та методи практичної і організаційної роботи. Ця установа мала б підняти справу вивчення, реставрації та зберігання пам'яток мистецтва на інший рівень, орієнтуючись на кращі світові реставраційні центри.

На початку 80-х років ідея створення нових установ була зматеріалізована постановою тодішнього ЦК партії та Кабінету міністрів СРСР у вигляді трьох філіалів, а саме у Львові, Одесі та Харкові. Цю постанову, за існуючою тоді субординацією, було продубльовано в Києві, і вже у грудні 1983 р. у Львові розпочалася робота Львівського філіалу Державних науково-дослідних реставраційних майстерень Міністерства культури України. Цю роботу Міністерство культури довірило мені, бо на той час я вже володів певним професійним та організаторським досвідом.

Почалися дні, на перший погляд, майже безперспективної роботи. Не було приміщень, обладнання та найнеобхідніших речей. Було хіба що велике бажання створити організацію нового типу, бо називалися ми тоді науково-дослідними майстернями Міністерства культури України. На перших порах філіал притулювся у будівлі колишнього Вірменського монастиря в

Працівники Львівського філіалу ННДРЦ України. Верхній ряд (зліва направо): Володимир Кунтий, Зоряна Откович, Остап Сойка, Федір Судук. Нижній ряд: Борис Іванів, Юрій Бойко, Лідія Янів, Оксана Садова. Світлина 1980-х рр.

Художники-реставратори Наталія Пажун та Лілія Кліванець.

одній кімнаті, де за меблі правили ящики з-під скипидару. За короткий час вдалося збільшити площу до чотирьох кімнат і виконати власними зусиллями деякі ремонтні роботи. Найперше нам треба було створити концепцію нової установи і вмонтувати її діяльність у вже сформовані музейні відносини. Йшлося про те, аби нова установа не була ще однією майстернею, які були в музеях. На превеликий жаль на цьому етапі ми не відчували великої прихильності від колег-музейників. Нашим найважливішим завданням було впровадження нових технологій та методів роботи, пошук власних технологій, які дозволили б працювати над реставрацією найбільш цінних та унікальних мистецьких творів. За короткий час ми змогли обладнати кімнати для роботи художників-реставраторів, кімнату для фондів, службове приміщення. Деяке обладнання передали нам із головної організації, що у Києві, де ми придбали самі, що дозволило нам вже у квітні 1984 р. провести першу науково-реставраційну Раду. На Раді було задекларовано наші наміри, які були схвально сприйняті її членами, а це були Павло Жолтовський, Віра Свенціцька, Інна Дорофієнко, Борис Возницький, Ігор Кудин, Володимир Вуйцик, Василь Откович, Анатолій Ромейко, Петро Зозуляк, Микола Якібчук. Суть наших намірів полягала у планомірному вивченні стану зберігання мистецьких творів у фондах музеїв Західного регіону України, планування першочерговості профілактичних та консерваційних заходів, відбір найбільш зруйнованих і цінних експонатів для роботи у філіалі, впровадження нових прогресивних матеріалів та методів роботи, глибоке вивчення матеріальної структури біологами, біохіміками та хіміками матеріалів, з яких виготовлені експонати, нові форми документування роботи. Та найбільш значимим явищем у початках нашої присутності в регіоні були наші стосунки із музеями Західної України. Така співпраця дала добрі результати. За декілька років ми змогли провести реставрацію великої групи творів ікономалювання для Івано-Франківського художнього музею, що дало можливість відкрити там одну з кращих експозицій. З поїздок до Рівненського краєзнавчого музею було привезено десятки ікон, серед яких виявлено шедеври українського національного мистецтва. Це насамперед ікона “Богородиця Одигітрія” XIII ст. з села Дорогобуж, “Христос-Учитель”, “Покрова Богородиці” XV ст. із села Річиця, “Царські ворота” із села Клесів та інші.

Це була не просто робота над їх консервацією та реставрацією, а глибоке вивчення матеріальної структури, і найважливіше це те, що мистецтвознавчі дослідження дали початок великій темі “Волинська школа іконопису”. Ця тема спровокувала низку наукових конференцій, які стали традиційними і дали ряд фундаментальних досліджень, що докорінно змінили уяву

Художник-реставратор Ярослав Мовчан в колі студентів відділу реставрації Львівського державного коледжу ужитково-декоративного мистецтва ім. І. Труша, які реставрували Прилбицький іконостас, 1996 р.

Співробітники філіалу Богдан Мисюга та Євген Манько.

мистецтвознавців про мистецтво ікономалювання на Волинських землях. Реставрація ікони “Богородиця Одигітрія” XIII ст. з села Дорогобуж стала однією з найбільших за обсягом робіт. Накопичений матеріал використано для монографічної публікації “Богородиця Дороговаказиця”, авторами якої є наші співробітники Зоряна Лильо-Откович та Тарас Откович. Роботою над реставрацією групи ікон із Рівненського краєзнавчого музею фахівці філіалу утвердили себе як установа, яка може виконувати надскладні завдання з консервації та порятунку мистецьких шедеврів. На сьогодні важко уявити собі історію давнього українського мистецтва ікономалювання без найдавніших ікон, врятованих реставраторами філіалу для музеїв Львова, Рівного, Острога, Луцька, Івано-Франківська, Дрогобича. Активною та плідною є співпраця Львівського філіалу з музеями інших регіонів України, насамперед це музеї в Одесі, Луганську та Донецьку, для яких було відреставровано ряд ікон та полотен західноєвропейських майстрів XVII–XIX ст.

В гостях у працівників філіалу посол США в Україні Вільям Міллер.

Засідання науково-методичної ради філіалу, 1998 р.

Директор Львівського філіалу ННДРЦ України Мирослав Откович, директор Національного музею у Львові Василь Откович та працівниця музею Ангеліна Забитівська ознайомлюють Кардинала Пола Пупара з реставрацією Богородчанського іконостаса, 2000 р.

Окремим періодом в роботі філіалу є співпраця з Івано-Франківським художнім музеєм, яка триває вже 25 років. Першим нашим замовником на виконання реставраційних робіт був саме цей музей. Тодішній директор музею Микола Якібчук разом з нашими співробітниками зrealізував велику програму практичних робіт, які стали основою сучасної експозиції музею. Сотні врятованих ікон XVII–XIX ст. суттєво доповнили наш досвід у пізнанні світу ікономалювання цього періоду в історії національного мистецтва. Зараз ця співпраця продовжується з новим директором цього музею Михайлом Дейнегою. Але найбільшим нашим партнером за останні десять років став Національний музей у Львові імені А. Шептицького. Складна і непроста доля цього музею в історичному процесі розвитку української культури. Протягом останніх 35-ти років і моє життя тісно пов'язане із музеєм, в якому я починав свою діяльність як реставратор, а в 2001–2003 рр. працював директором цієї установи. Мені разом із співробітниками філіалу пощастило зrealізувати два великих проекти, які мріяли здійснити

Художники-реставратори за роботою над Богородчанським іконостасом, 1998 р.

Художник-реставратор Богдан Мисюга за дослідженням ікон із Богородчанського іконостаса, 1998 р.

*Візит Хіллари Клінтон та Людмили Кучми до Національного музею у Львові.
Презентація реставрації Богородчанського іконостаса, 1997 р.*

багато наших попередників. Це реставрація іконостаса із церкви Воздвиження Чесного Хреста із монастиря Скит Манявський, який з часом прибрав назву Богородчанський іконостас за місцем його останнього перебування, та перемістити фонди давнього мистецтва із приміщення Вірменської церкви у нові приміщення.

Для працівників філіалу виконання таких великих за об'ємом та трудозатратами робіт було серйозним випробуванням. Період виконання цих проектів супроводжувався великою увагою до нашої роботи громадськістю та преси. Давалися неоднозначні оцінки, інколи суперечливі і навіть недобррозичливі. Особливо дошкуляли мені, як керівнику робіт. Ми все це розуміли і ставилися до таких оцінок спокійно, адже ми робили роботу, на яку громадськість чекала десятки років, і яка мала надзвичайну вагу для національної культури в майбутньому. Варто сказати ще про те, що переміщення великої групи ікон в нові приміщення – це завжди складна технологічна проблема і подеколи важко зрозуміти нефахівцям логічність дій виконавців.

Співробітники філіалу Олег Колодій, Наталія Шило, Мирослава Білецька, Марія Шпаківська, Галина Климчук під час реставрації стінопису в церкві Св. Миколая в Золочеві, 1999 р.

Художник-реставратор Оксана Войтович за реставрацією над частиною Богородчанського іконостаса, 2005 р.

Співробітники філіалу: стоять – Олена Козак, Мирослава Друль, Марія Шпаківська, Тарас Откович, Лідія Сойка, Євген Манько, Мирослава Якимович, Галина Осмак, Оксана Ноцик, Наталія Білостоцька, Оксана Садова, Наталія Косик, Ольга Канарська, Мирослава Білецька; сидять – Володимир Мокрій, Галина Климчук, Мирослав Откович, 2000 р.

Можна було спостерігати різну поведінку людей в ці дні. Хтось робив собі піар-компанію на цій темі як захисник національної культури, інших дратувало те, що десь зачіпалися їхні інтереси до освоєння території навколо Вірменської церкви, а ще інші просто вважали, що це мали би бути роботи якихось незвичних масштабів, а не просто перемістити ікони та інші експонати з одного приміщення в інше. Але потрібно пам'ятати, що передувало початку робіт.

Директор музею Василь Откович в ті роки енергійно впроваджував нові форми роботи в музейництві. Ефективно працювала вчена Рада музею, що давало можливість активної співпраці музею з іншими науковими інституціями та громадськістю. Для вирішення проблеми порятунку фондів творів давнього мистецтва, які розміщувалися у Вірменській церкві, було створено Наглядову раду. Адміністрація музею тісно співпрацювала з працівниками філіалу в період вироблення програми переносу. До роботи запрошувалися кращі знавці в галузі технологій ікономалювання та методів фондового збереження таких експонатів. Окрім наших

Художник-реставратор Анастасія Козак за реставрацією ікони із Богородчанського іконостаса, 2005 р.

Художник-реставратор Наталія Білостоцька за реставрацією частини Богородчанського іконостаса, 2005 р.

Художник-реставратор Мирослава Білецька за реставрацією частини Богородчанського іконостаса, 2004 р.

Художник-реставратор Євген Манько за реставрацією частини Богородчанського іконостаса, 2005 р.

львів'ян, а це Володимир Вуйцик, Дмитро Крвавич, Володимир Овсійчук, Микола Батіг, Борис Возницький, Василь Откович, Мирослав Откович, Ярослав Мовчан, Володимир Мокрій, були запрошені Людмила Міляєва, Іван Головатюк із Києва та один із найвідоміших фахівців у цій галузі в Європі – Войцех Курпik із Варшави. Внаслідок численних зустрічей і дискусій врешті-решт було прийнято програму переміщення фондів іконопису, дерев'яної поліхромованої скульптури та різьби. Цю багаторічну роботу ми виконали спільно з працівниками Національного музею у Львові. Таким чином завершилася тривала історія однієї із найбільших збірок давнього мистецтва, яка тривожила громадськість Львова та й усієї України протягом другої половини ХХ ст.

З початком роботи філіалу, а тепер це Львівський філіал Національного науково-дослідного реставраційного центру України, основним завданням, окрім професійної діяльності – було формування колективу професіоналів та однодумців, для яких реставрація

Презентація альбома-каталога “Іконостас церкви Воздвиження Чесного Хреста з монастиря Скит Манявський”. Промова мистецтвознавця Василя Отковича (ліворуч). Старійшини Львівського мистецтвознавства: Микола Батіг, Володимир Овсійчук, Борис Возницький, та співзасновники “Мистецького фонду імені Короля Данила” Мирослав Откович, Степан Кубів та Володимир Турецький, 2006 р.

Художники-реставратори Анастасія Козак та Олександра Глівка за реставрацією частин Богородчанського іконостаса, 2004 р.

Художник-реставратор Всеволод Томашевський за реставрацією Богородчанського іконостаса, 2004 р.

творів давнього мистецтва стала справою їхнього життя. З перших днів на роботу у філіал із Національного музею переходить Галина Климчук, яка працювала у відділі давнього мистецтва. Згодом приходять Надія Скрентович та Ніна Присяжна. До роботи у філіалі вони працювали у міжобласних реставраційних майстернях, а потім в інституті “Укрзахідпроектреставрація” і мали значний досвід роботи. Трохи пізніше починають працювати Лідія Сойка, Людмила Павлишин та Зоряна Откович. Це були перші науковці та реставратори, які зуміли за короткий час організувати роботу так, аби задекларовані завдання виконувалися. Саме цією невеликою командою, до якої приєдналися ще художники-реставратори Борис Іванів, Федір Судук та лаборант Володимир Кунтий, вдалося виконати перші масштабні роботи з реставрації творів іконопису.

Працівники філіалу постійно контактували із професіоналами подібних до нашої установ. Вже у 1984 р. відбулася моя поїздка та Галини Климчук до Вільнюса, де ми змогли

Колектив Львівського філіалу ННДРЦ України, а також працівники центральної організації в Києві на чолі з генеральним директором Світланою Стрельніковою після завершення презентації альбома-каталога “Іконостас церкви Воздвиження Чесного Хреста з монастиря Скит Манявський”, 2006 р.

Засідання науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України, 2007 р.

вивчити організаційний досвід литовських колег. В наступному році до Талліна виїжджали Зоряна Откович та Лідія Сойка для ознайомлення з практичною роботою естонських реставраторів.

Наші працівники брали участь у всіх великих заходах (конференціях, виставках, стажуваннях), які проводилися у Москві Всесоюзним науково-дослідним інститутом реставрації; конференціях та виставках, які проводила наша головна установа у Києві. У 1988 р., до п'ятиріччя діяльності Львівського філіалу, ми організували виставку виконаних робіт та науково-практичну конференцію. З того часу нами організовано шість великих виставок, на яких фахівці філіалу звітували перед громадськістю за виконану роботу. Серед них були дві знакові виставки, насамперед – це виставка одного шедевру, в 1991 р., після завершення реставрації ікони XIII ст. “Богородиця Одигітрія” із Дорогобужа на Рівненщині. Під час роботи виставки, яку відвідали десятки тисяч львів'ян та гостей Львова, було проведено Міжнародну конференцію “Богородиця в духовному житті українського народу”, в якій взяли участь Ромуальд Біскупський (Польща), Василь Пуцко (Росія), Януш Смаза (Польща); українські вчені: Людмила Міляєва, Віра Свенціцька, Григорій Логвин, Василь Откович, Ігор Мицько та багато інших. У 1992 р. цю ж виставку ми представили у Києві під час роботи Першого світового конгресу українців. Цим проектом ми показали високий рівень реставраційної науки та практики в Україні і Львівської школи зокрема.

Маючи в доробку філіалу значну кількість врятованих творів мистецтва, я все частіше почав роздумувати над тим, хто буде надалі реалізовувати завдання, які виникають із задекларованих нами намірів. Потрібна була школа із системною освітою замість реставраторів-практиків. Це уявлялося як передача досвідченими реставраторами своїх знань молодому поколінню, що було можливим тільки в умовах навчального закладу. Порадившись в колі однодумців з цього питання, а саме: ректором Академії мистецтв Емануїлом Миськом, директором училища ужитково – декоративного мистецтва ім. І. Труша Богданом Коцаєм, директором Національного музею у Львові Василем Отковичем та генеральним директором Національного науково – дослідного реставраційного центру України Іваном Головатюком, ми вирішили відкрити відділ реставрації творів живопису та поліхромної скульптури в Львівському державному училищі декоративного і ужиткового мистецтва ім. І. Труша. З філіалу на роботу туди перейшов один із ведучих наших реставраторів Борис Іванів, з яким ми разом напрацювали перший навчальний план і вже пізніше достосували його до навчальних планів училища.

Засідання науково-реставраційної ради Львівського філіалу ННДРЦ України, 2007 р.

У 1992 р. цей відділ урочисто було відкрито саме в стінах нашого філіалу, який став основною навчальною базою для майбутніх фахівців. Через три роки започатковано кафедру реставрації в Академії мистецтв, яку очолив Юрій Островський. Таким чином, тандем чотирьох установ привів до започаткування у Львові системної освіти в галузі вивчення, реставрації та збереження творів українського національного мистецтва. На сьогодні випускниками Державного коледжу декоративного і ужиткового мистецтва ім. І. Труша (таку назву він отримав в роки Незалежності) та Львівської Національної академії мистецтв укомплектовано склад співробітників нашої установи, а також інших музеїв та реставраційних організацій у Львові та Західному регіоні України. Це молоді люди з ґрунтовними знаннями історії мистецтва та інших дисциплін, які вони вивчали в навчальних закладах, а насамперед – це фахівці із практичної роботи над порятунком творів мистецтва. Адже наші навчальні плани збудовані так, що вже на початку вивчення професії студенти мають можливість працювати безпосередньо разом із досвідченими художниками-реставраторами над творами мистецтва, що виховує в них високу відповідальність та любов до своєї професії. З приходом нового директора коледжу, а ним став Василь Откович, кандидат мистецтвознавчих наук, доцент, лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка, заслужений діяч мистецтв України, продовжилася модернізація навчальної бази відділу, а також корекція навчальних планів до нових вимог часу.

Створенням школи реставрації в Західному регіоні України ми виконали свою основну місію на майбутнє (яку задекларували ще при створенні філіалу), що передбачала підготовку фахівців для всебічного техніко-технологічного та мистецтвознавчого вивчення творів мистецтва, їх реставрації та організації, правильного зберігання. Сьогодні можемо впевнено говорити, що гостроту проблеми, яка стояла впродовж минулого століття в музейництві, а йшлося про переведення роботи з порятунку творів мистецтва в плановану щоденну роботу, вдалося нейтралізувати.

Фахівцями філіалу, разом із студентами коледжу, проведено ґрунтовну реставрацію іконостаса із родинного села Митрополита Андрея Шептицького (зберігається у Національному музеї у Львові); врятовано цілий ряд творів іконопису для музеїв Львова, Івано-Франківська, Дрогобича, Луцька. Але найважливішим є те, що випускникам, які прийшли працювати до нашої установи, судилося працювати над завершенням великого проекту – реставрації іконостаса із церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський (більш відомий широкому загалу як Богородчанський іконостас).

Співробітники філіалу: Анастасія Козак, Тарас Откович, Олена Козак, Олександра Глипка, Мирослав Откович, Мирослава Білецька-Зварич, Галина Осъмак, Оксана Митровцій, Мирослава Площанська, 2006 р.

Єпископ греко-католицької церкви Йосиф Мілян біля мозаїки з зображенням Оранти в Софії Київській, 2008 р.

Завдяки новим можливостям, які ми отримали в кадровому напрямку, можемо говорити про те, що наша реставрація, як галузь культури, має підстави конкурувати з іншими регіонами України, а також країнами зарубіжжя. Структурно Львівський філіал Національного науково-дослідного реставраційного центру України має два відділи: відділ наукових досліджень та відділ науково-дослідної реставрації, а також службу забезпечення діяльності філіалу та адміністрацію, яка керує і організовує роботу та планує перспективи на майбутнє.

Відділ наукових досліджень проводить роботу з обстеження та вивчення творів мистецтва, які надходять на реставрацію. Насамперед, це візуальні обстеження і фотофіксація стану експонату на час надходження. Після перших дореставраційних робіт розпочинається робота з біологічного вивчення стану матеріальної структури експонату, його вологовміст, ступінь зараження деструкторами. Вивчаються фізичні властивості матеріалів, їх міцність

Львівські реставратори за роботою над реставрацією іконостаса роботи Юрія Новосельського в Кракові (церква Воздвиження Чесного Хреста), 2006 р.

Іконостас роботи Юрія Новосельського після реставрації.

Учасники досліджень мозаїк в соборі Святої Софії: Зеновій Ясницький, Віталій Інденко, Федір Інденко, Мирослав Откович, телеведуча Леся Сакада-Островська, Тарас Откович і Анатолій Остапчук, 2008 р.

Мирослав Откович за роботою над дослідженням мозаїк собору Святої Софії в Києві 2007 – 2008 рр.

та стан адгезивності ґрунтів, лінійні розширення від змін температурно-вологісного режиму під час зберігання, стан захисних покриттів чи перемалювань оригінального живопису. Одночасно проводиться мистецтвознавче вивчення школи, авторства, часу створення, мистецьких особливостей. Маючи повну картину початкових досліджень, члени науково-реставраційної Ради обговорюють і затверджують запропоновану програму на реставрацію та графік виконання робіт, які супроводжуються продовженням роботи над твором біологом, біохіміком та хіміком. Ведеться поетапна фотофіксація виконання роботи. Такий супровід роботи художників-реставраторів працівниками відділу наукових досліджень дає можливість звести до мінімуму прийняття хибних рішень і помилок, вчасно обговорити питання, які виникають в процесі виконання робіт і через науково-реставраційну Раду вносити зміни до програми.

Реставрація іконостаса в церкві Святої Трійці в м. Жовкві, 2005–2006 рр.

Презентація альбома “Богородиця Одигітрія” в Рівненському Європейському гуманітарному університеті. Директор Львівського філіалу ННДРЦ України Мирослав Откович, голова Рівненської обласної ради Олександр Деминчук, 2008 р.

Презентація альбома “Богородиця Одигітрія”. Виступ Василя Отковича – лауреата державної премії імені Т. Г. Шевченка, 2008 р.

Нам вдалося побудувати роботу так, щоб працівники двох відділів працювали разом над твором мистецтва в режимі реального часу, а не виконанням досліджень тоді, коли вони не мають практичного застосування в роботі.

Відділ наукових досліджень очолює Тарас Откович, який окрім адміністративних завдань організовує дослідницьку та видавничу діяльність у філіалі. Ним вперше у реставраційній практиці було застосовано цифрові технології фіксації стану експонатів та перебігу консерваційно-реставраційних робіт. Це дало можливість економії значних коштів, які йшли на фотофіксацію і яких постійно не вистачало, а найважливіше – вдалося суттєво зменшити трудозатрати при виконанні роботи, а також перейти на збір інформації та зберігання її на комп'ютерних дисках і відтворенні всіх видів документації в електронному паспорті. Це дало можливість легко отримати

Реставратори філіалу Олександра Глибка та Оксана Митровці за реконструкцією медальйонів для срібних Царських воріт собору Святої Софії в Києві, 2008 р.

Процес укріплення та дезинсекції дерев'яних стін церкви Зішестя Святого Духа (1598) в Рогатині, 2007–2008 рр.

мувати будь-яку інформацію про експонат, який є в роботі чи був відреставрований і переданий власнику. Працівниками відділу на сьогодні підготовлено до видання десятий номер журналу “Інформаційний Бюлетень”, який видається регулярно і містить всі найновіші матеріали з питань консервації, реставрації та досліджень не тільки у нашому філіалі, а й у інших музейних установах. Радо друкуються у нас і зарубіжні автори. Було опубліковано великий матеріал про святкування 55-річного ювілею Національного українського музею в Чикаго (США), в якому брали участь і наші працівники. Цілий ряд цікавих матеріалів опублікував відомий польський дослідник творів ікономалювання Ярослав Гемза з міста Ланцут.

Але найбільшим успіхом стало видання повноколірного великоформатного альбому-каталогу реставрації іконостаса із церкви Воздвиження Чесного Хреста із Скиту Манявського. На XVIII міжнародному форумі книговидавців у Львові 2005 р. альбом-каталог був

Виїздне засідання науково-методичної ради Львівського філіалу ННДРЦ України та реставраційної ради Івано-Франківського художнього музею за участю керівників Івано-Франківської області, 2008 р.

Заступник директора з науково-дослідної роботи Галина Осьмак за роботою над біологічними дослідженнями.

Робота в польових умовах. Іконостас з церкви села Чесники, Рогатинського району Івано-Франківської області, 2007 р.

Фрагменти зруйнованого іконостасу церкви з села Чесники, Рогатинського району Івано-Франківської області.

нагороджений Першою премією у форматі мистецьких альбомів, а у 2006 р. авторів видання – Тараса та Мирослава Отковичів було номіновано на отримання Національної премії України імені Тараса Шевченка. На жаль, виявилось, що врятування шедевр іконопису XVII–XVIII ст. авторства геніального Йова Кондзелевича не вписується у регламентовані умови присудження премії. У 2007 р. обидва автори отримали престижну Народну премію імені Тараса Шевченка, яка присуджується як альтернатива офіційній нагороді за результатами відкритого народного голосування.

У філіалі розпочато серію альбомів “публікації одного шедевр”. Вже видано альбом “Страсті Христові” (однойменна ікона XVII ст. із музею “Дрогобиччина”) та альбом “Богородиця Одигітрія” за матеріалами наукових досліджень та реставрації шедевр ікономалювання XIII ст. з церкви села Дорогобуж на Рівненщині (Рівненський обласний краєзнавчий музей). Автор альбому – мистецтвознавець Зоряна Откович. Також опубліковано альбом “Реставрація Срібних Царських воріт із собору Святої Софії у Києві”, автором текстів до якого є директор філіалу Мирослав Откович.

На основі матеріалів, зібраних в процесі реставраційних та наукових досліджень, ми формуємо зміст нашого інформаційного бюлетеня, який, окрім цього, вміщує багато інформації як про пам’ятки мистецтва, що знаходяться в реставрації, так і про інші мистецькі події. Започаткування такого видання було вкрай необхідним, адже в Україні немає більше жодного часопису з питань реставрації, який би виходив регулярно. Наше видання хоч частково заповнює інформаційний простір держави про важливу галузь культури. Виходячи із наших статутних завдань, а це консервація та реставрація найбільш значимих для культури України об’єктів та пошук і впровадження в практичну роботу нових технологій, працівники відділу наукових досліджень доволі успішно виконують ці завдання. Оленою Козак, біохіміком філіалу, було розроблено і впроваджено в практику роботи реставраторів ряд нових матеріалів та методик. Насамперед – це розкриття малярських творів від пізніших перемалювань, і, особливо, робота зі звільнення їх від застарілих профілактичних заклеювань. Відомо, що ікони чи інші речі часто при перевезенні заклеюють профілактичним цигарковим папером на малопроблемних клеях, щоб забезпечити їх від обсіпання ґрунту. Та часто буває так, що профілактичні заходи виконані навіть газетою, яку забувають зняти, чи не знають, що це треба зробити негайно по закінченні транспортування. З часом це веде до великих руйнувань і серйозних втрат, а реставратори отримують до роботи складний об’єкт, над яким важко працювати. Нас завжди

Художник-реставратор Мирослава Білецька над реставрацією ікони з іконостаса (XVII–XVIII) села Гумнисько, 2008 р.

Художник-реставратор Андрій Ситніков над реставрацією ікони з іконостаса (XVII–XVIII) села Гумнисько, 2008 р.

хвилювало таке становище і нарешті ця проблема була вирішена нашими фахівцями. Ми відмовились від традиційних методів механічної обробки старих профзаклеюк, натомість застосували біохімічні методи, які майже без втрат дозволяють розкрити оригінальний живопис.

Ще однією розробкою в реставрації стало зміцнення деструктивної деревини основи ікон та поліхромованої скульптури. До застосування наших методик деревину зміцнювали за допомогою таких синтетичних полімерів як співполімер бутілметацетату та ксилолу, поліуретанові, епоксидні і поліефірні смоли та ще деякі речовини, які в переважній своїй більшості не дають очікуваного ефекту, а крім того, є шкідливими для реставратора й оточуючого середовища. Обробка ними нівелювала всі хімічні і фізичні властивості деревини та перетворювала її в доповнюючий компонент новоутвореної синтетичної сполуки. Такий перехід деревини в стан аморфної сполуки, яка перестає реагувати на температурно-вологісні зміни, загрожує руйнуванням верхніх шарів ґрунтів та фарбового шару, які продовжують реагувати на ці зміни. Метод, запропонований нашими науковцями, кардинально відрізняється від описаного і базується на нових наукових підходах. Це, в першу чергу, заміна методу, що полягає в насиченні деструктованої деревини синтетичними смолами на її регенерацію на молекулярному рівні та часткове відновлення фізичних параметрів.

Деревина не змінює ваги, кольору і адекватно реагує на зміни температури і вологи, тобто вільно, разом з верхнім шаром ґрунту та фарби, працює на лінійні розширення та зміни об'єму. Розроблені методи дозволили вирішити декілька найважливіших проблем в практичній консервації та реставрації. Однією з найбільш позитивних особливостей є їх безпека для пам'яток мистецтва та виконавців робіт.

Біолог філіалу Осьмак Галина, заступник директора з наукової роботи, активізувала пошук нових та модернізацію вже відомих методів боротьби з біодеструкторами, які руйнують структуру матеріалів, що приводить до їх знищення. Зокрема проведено ряд експериментальних випробувань прополісу, давно відомого в народній практиці антисептика, і результати яких було використано при реставрації іконостаса із Скиту Манявського. Із небуття повернено багато методів, які широко використовувалися у минулому в народних промислах і побуті для захисту предметів матеріальної культури від дії біодеструкторів. Всі вони базувалися на використанні витяжок із рослин із сильнодіючими антисептичними властивостями, а також як результат прямої дії за рахунок застосування їх як засобу до перекладання вовняних тканин чи розвішування сніпками в побутових приміщеннях.

Художники-реставратори Євген Манько та Марія Берко за реставрацією ікон іконостаса села Гумнісько (XVII–XVIII), 2008 р.

Орієнтація на давні методи захисту від дії таких відомих шкідників як жук-деревогриз, міцеліальні гриби, різновиди молі та їх сучасна інтерпретація, є перспективними в застосуванні при консервації та зберіганні творів мистецтва. Вони не поступаються своїми антисептичними властивостями перед синтезованими хімічними сполуками і, подекуди, мають більш пролонговану дію.

Нові розробки наших науковців мають велике практичне значення для роботи виконавців реставраційної роботи. Насамперед, вони можуть працювати без громіздких систем вентиляції повітря у виробничих приміщеннях і обходитися загальноприйнятими засобами. Застосовувані матеріали не токсичні, не мають залишкової дії, що дуже важливо для майбутнього збереження мистецького твору, а також не мають негативного впливу на навколишнє середовище. Методи роботи з новими матеріалами є легкодоступними, але вимагають від виконавців робіт додаткових знань з біохімії, біології, хімії та фізики. Маємо всі підстави вва-

Художник-реставратор Оксана Митровіч над реставрацією ікони іконостаса села Гумнісько (XVII–XVIII), 2008 р.

Художник-реставратор Олександра Глівка за реставрацією ікони “Спас Нерукотворний” (XVI), 2008 р.

Художники-реставратори Оксана Войтович та Олег Глібовецький за реставрацією ікон іконостаса села Гумнисько (XVII–XVIII), 2008 р.

жати, що наші дослідження та впровадження їх результатів у практичну роботу мають велику перспективу на майбутнє.

Відділ науково-дослідної реставрації (керівник Мирослава Білецька) виконує весь великий обсяг практичної роботи по консервації та реставрації творів мистецтва. Художники-реставратори, які працюють у відділі, є тими працівниками, на яких працює весь колектив філіалу, забезпечуючи їх науково-дослідною роботою, фотофізичними дослідженнями, матеріалами для роботи та створенням належних умов праці. Натомість, вони є кінцевою ланкою в технологічному ланцюжку, який увінчує роботу нашого колективу. За час роботи філіалу художники-реставратори врятували сотні пам'яток мистецтва, повернули із небуття десятки шедеврів, без яких зараз немислимо собі уявити історію національної культури. В багатьох музеях Західного регіону України ви знайдете твори мистецтва, які реставрували наші реставратори, а в деяких цілі розділи, створені музейниками після повернення експонатів з реставрації.

Під час стажування групи співробітників Львівського філіалу ННДРЦ України в Польщі (Сандомир), 2008 р.

Під час стажування в групи співробітників Львівського філіалу ННДРЦ України в Польщі (Варшава), 2008 р.

Під час стажування групи співробітників Львівського філіалу ННДРЦ України в Польщі. Каплиця Святої Трійці в замку м. Любліна, 2008 р.

Вже з перших днів практичної роботи над реставрацією творів мистецтва працівниками нашого філіалу задекларовано високі стандарти роботи: всебічне вивчення експонату та підготовка програми на реставрацію, прискіпливе документування процесів роботи і найважливіше – дотримання процесів роботи і технологічної дисципліни. Реставратори відділу, за час роботи у філіалі, пройшли велику і відповідальну школу практичної роботи над значними об'єктами іконопису та скульптури і зараз працюють над реставрацією іконостаса із церкви села Гумнісько, в якій священником був Маркіян Шашкевич, постать якого в українській цивілізації XVIII ст. є однією із визначальних для духовного життя народу. Іконостас, після завершення роботи над ним, буде встановлено в церкві Святого Духа, яка також відбудовується після руйнувань часів Другої світової війни.

Робота у відділі разом із адміністрацією планується так, що завжди на столах у художників-реставраторів перебувають великі об'єкти і окремі експонати із музеїв регіону. Нещодавно закінчено роботу над великоформатною іконою “Страсті Христові” із колекції музею “Дрогобиччина”, а також цілої групи ікон, що суттєво розвинуло експозицію відділу іконопису в цьому музеї. Трапляються і сенсаційні відкриття. Під час поїздки групи наших фахівців до Володимир-Волинського краєзнавчого музею виявлено ікону, яка була перемальована і знищена часом та людською недбалістю. Після проведення консерваційних заходів та розкриття від перемалювань ми побачили ікону “Спас Нерукотворний” XVI ст. Виконавець роботи Олександра Гливка може гордитися тим, що нею повернуто до життя ще один шедевр іконопису.

Часом працівникам філіалу доводиться виконувати роботу, яка виходить за межі наших обов'язків. Довгі роки у Національному заповіднику “Софія Київська” ведуться роботи по дослідженні стану мозаїк та їх превентивній консервації. Проте, науковці та реставратори не мали повної картини того, що відбувається за верхнім шаром мозаїки в межах доволі обширних пустот, які утворилися за довгі віки існування собору і наскільки це загрозово для подальшого існування мозаїки. Нами, для керівництва Національного заповідника, було запропоновано метод обстеження пустот за допомогою мікротелевізійної техніки. Через невеликі отвори, 3-4 мм., в місцях випадів кусочків смальти зонди з мікрокамерами проходили за оболонку мозаїчного шару і під різними кутами огляду показували нам на моніторі пустоти, які утворилися, як виглядає мозаїчний шар та плінфа, стан самої плінфи. В процесі проходження через тверді матеріали відбиралися проби на визначення хімічного та біологічного аналізів. Весь процес і сам результат записувався на цифрові носії (DVD диски) у форматі 65 кратного збільшення. Таким чином, ми отримали реальну картину стану збереження мозаїк та багато

Співробітники філіалу: Олександра Глибка, Тарас Откович, Олена Козак, Мирослава Білецька-Зварич, Оксана Митровічій, Галина Осьмак, Мирослав Откович та генеральним директором Національного науково-дослідного реставраційного центру України Світланною Стрельніковою в м. Сопоті (Польща), 2008 р.

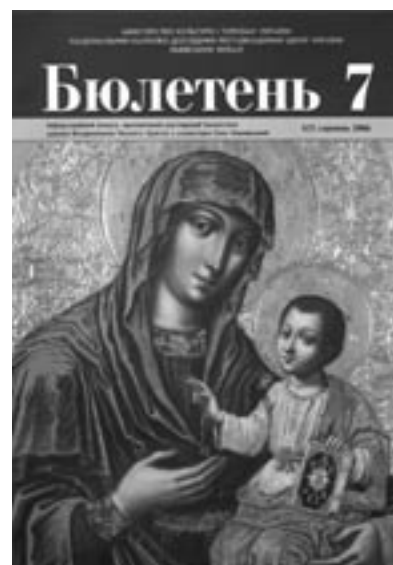
супутнього матеріалу, який дасть можливість правильного вибору методів консервації мозаїки. Така робота в Україні була виконана вперше. Ми виконали її разом із фахівцями реставраторами та ендоскопістами Веславом Фабером при асистуванні Петра Яворка із Варшави, Федором та Віталієм Інденками, Зиновієм Ясницьким, керівником роботи Ігорем Євстахевичем із Львова. Організували дослідження та методично опрацювали їх результати Мирослав та Тарас Отковичі, які представляли Львівський філіал. Природу матеріалів, застосованих при виконанні мозаїк, та їх хімічний склад виконала Олена Козак. Загальне керівництво над виконанням робіт здійснювала директор Національного заповідника “Софія Київська” Неля Куковальська.

Це приклад пошуку співпраці фахівців нашої установи з іншими науково-дослідними закладами, яка може дати несподівано ефективні результати в роботі. Протягом декількох років працівники філіалу працюють над проблемою стабільного стану церкви Зішестя Святого Духа в Рогатині. Йдеться про біозахист деревини від шкідників та створення мікроклімату, адже у церкві зберігається один із найкращих барокових іконостасів в Україні. Великою перешкодою в цій роботі є нестабільне фінансування, що унеможлиблює налагодити технологічні процеси у їх послідовній взаємодії.

Церква Зішестя Святого Духа є однією із унікальних дерев'яних споруд, які дійшли до нашого часу. В її стінах закладено елементи конструкції, які служили в більш ранні часи (XIV – XVI ст.) попереднім спорудам. Така практика була поширена в галицькому дерев'яному будівництві не тільки як вторинне використання деревини, а насамперед як своєрідний перехід духу попередніх споруд до нової, тим самим підтверджуючи незнищенність давніх традицій в побуті села.

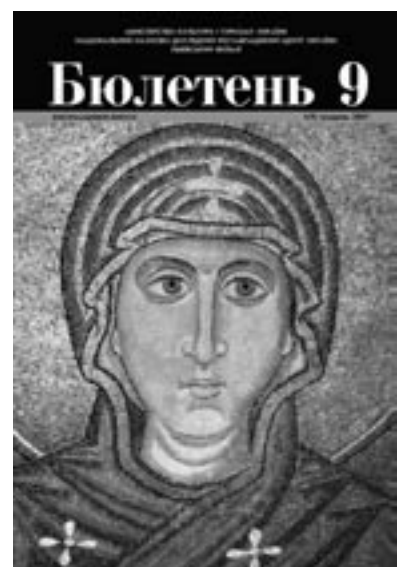
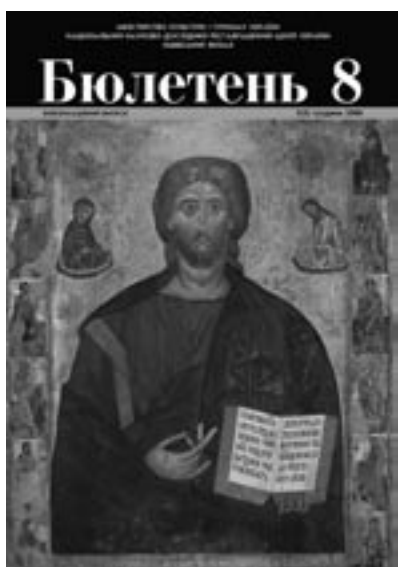
За період свого існування церква перетерпіла багато лихих часів. Тут були і пожежі, і повені, і останні татарські набіги на Галичину, в яких заради наживи знищувалися вікові надбання культури українського народу. За переказами, саме така доля спіткала церкву, яка стояла на цьому місці в далекі часи XVI ст. і яка пішла з вогнем від татарського факела, і, можливо, останнє, що бачила в рідній землі легендарна Роксолана (Настя Лісовська) – це стовпи вогню, в яких згоряла її доля. Нова велична церква є спадкоємницею попередніх часів, і наш обов'язок – зберегти її, врятувати від новітніх непередбачених бід.

Львівський філіал Національного науково-дослідного реставраційного центру України є однією із установ Міністерства культури і туризму України і безпосередньо підпорядкований головній організації у Києві, є її структурним підрозділом. Нас пов'язує, окрім статут-

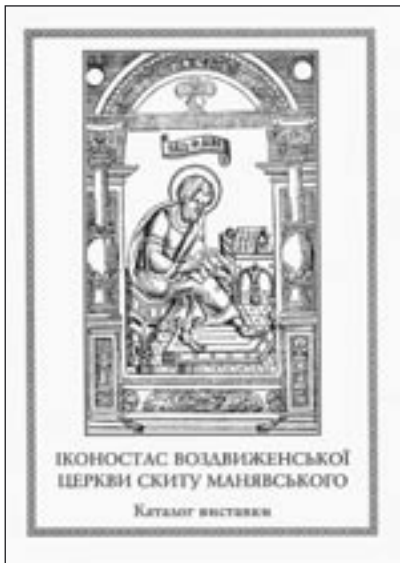

Видання Львівського філіалу ННДРЦ України.

них відносин, тісна співпраця в галузі реставрації та консервації творів мистецтва, проведення конференцій, круглих столів, науково-реставраційних Рад та навчання кадрів. В останні роки головну організацію очолює Генеральний директор Національного науково-дослідного реставраційного центру України Світлана Стрельнікова, яка є добрим менеджером і організатором роботи установи. У всіх напрямках діяльності Центру досягнуто значних успіхів, але дошкуляє і стримує розвиток нашої установи брак приміщень для нормальної організації роботи щодо розгортання технологічного ланцюжка, що значно покращило б якість роботи та збільшило її об'єми. Головна організація розміщена у різних куточках Києва, що надзвичайно ускладнює налагодження методичної роботи в такій складній справі, якою є реставрація творів мистецтва. Бракує приміщень і у Львівському філіалі, що також не сприяє розвитку організації. Така ситуація породжує проблеми, яких і так надзвичайно багато. Відомо, що лише незначна частина творів мистецтва, які нагромаджені в музейних установах України, охоплені роботою по консервації та реставрації, а також належним зберіганням. Бракує фондів приміщень (в основному, за деяким винятком, це підвальні приміщення, чи ті, які непридатні для іншого використання), матеріалів та обладнання для проведення реставраційних робіт, а найголовніше – фахових працівників. В музеях працюють мало професійних співробітників, які не можуть в силу своїх знань опанувати складні на сьогоднішній день завдання. Йде під-

Видання Львівського філіалу ННДРЦ України.

Видання Львівського філіалу ННДРЦ України.

міна справжньої роботи різними етно-фольклорними розвагами, що широко пропагуються по телебаченню та у пресі в цей час, коли шедеври мистецтва потребують негайної роботи з їх врятування, низький рівень вивчення та використання музейного фонду в Україні та форми його інтеграції в сучасний культурний простір. Наспів організовані виставки несуть всі ознаки формальної роботи і не пропагують українське мистецтво на рівні найновіших досягнень, які є в світовій практиці, і, тим самим, не відповідають викликам, які нам ставить сучасне життя. В цьому контексті робота реставраторів часто зводиться до примітивних процесів консервації, до зниження їх значимості в діяльності музейного організму, забувається їх визначальна роль в самому існуванні музеїв.

Часто при поверненні до музею після реставрації твір мистецтва, над яким проведено складну технологічну працю, знову потрапляє у фондові приміщення, які непридатні для зберігання. І через короткий час ця ж ікона чи скульптура знову вимагає консервації.

Варто раз і назавжди усвідомити, що наука і практична робота з реставрації вже давно вийшли поза межі звичних уявлень про неї як допоміжної професії. На сьогодні це складна, трудозатратна і наукоємна робота, яка поєднує в собі високу професійність практичної роботи і глибокі знання природи матеріалів, з яких створені мистецькі об'єкти, а також фізики, хімії, біохімії, біології, ентомології, історії мистецтва та багато інших складових, без чого не-

Видання Львівського філіалу ННДРЦ України.

можлива сучасна реставрація. На превеликий жаль, чиновниками в міністерствах професія художника-реставратора визначається як робітнича професія. Я не буду наводити приклади, де називають реставраторів “лікарями для творів мистецтва”, і не маю наміру якось образити представників робітничих професій, але і не можу не сказати слово в захист нашої професії. Художник-реставратор – це майже співтворець автора мистецького шедевр, адже йому потрібно розгадати систему мислення автора, його творчий почерк, технологічні особливості, техніку виконання і безліч різних невідомих запитань. Це змушує працювати із архівними документами, готувати програму на виконання робіт, які складаються з багатьох інтердисциплінарних ознак, розраховувати трудозатрати і планувати роботу в реально існуючих часових межах.

Таку роботу не може виконувати будь-хто, що має лише певні практичні навички, а той, хто готовий відповісти на безліч запитань, які виникають в процесі роботи і зуміти відповісти на них високопрофесійною працею. Цілком очевидним є і те, що на сьогодні Національний науково-дослідний реставраційний центр України повинен в рамках своєї діяльності створити вузькопрофільний інститут з проблем пошуку нових матеріалів і технологій, що дозволило б розширити базу можливостей вибору різноманітних матеріалів та методик в роботі реставраторів, а також, мати профільне видання, де була б можливість в межах держави, та й не тільки, публікувати теоретичні та практичні матеріали про роботу нашої галузі.

В контексті 25-ти річної діяльності Львівського філіалу Національного науково-дослідного реставраційного центру України ми оцінюємо зроблене і визначаємо наші завдання на майбутнє. Чи виконали ми задекларовані чверть століття тому наміри, чи зуміли ми допомогти музейним закладам Західного регіону України вберегти надбання культури і мистецтва? Напевне відповідь буде ствердною... Тисячі врятованих шедеврів свідчать про це. Серед них є мистецькі об'єкти, без яких історія мистецтва України була б набагато скромнішою. Це насамперед велика група ікон XIII–XVII ст. для музеїв Рівного, Луцька, Володимира-Волинського, Острога, Івано-Франківська, Тернополя, Дрогобича, Жовкви, Рогатина, Луганська, Донецька, Одеси і рідного Львова.

Створення у навчальних закладах відділу та кафедри для навчання художників-реставраторів дає нам впевненість в кадровому забезпеченні. Видання нашого “Бюлетеня” (інформаційних випусків) та інших видань є значним вкладом в культурний інформаційний простір України. За оцінками фахівців обрана нами стратегія консервації та реставрації значимих та великоформатних об'єктів мистецької спадщини має майбутнє і дозволить вберегти їх для нащадків. Це іконостас XVII–XVIII ст. із монастиря Скит Манявський (пізніша назва Богородчанський), іконостас XVIII ст. із Прилбич, родинного села Митрополита Андрія Шептицького, іконостас XVII–XVIII ст. із церкви села Гумнисько, де парохом був світоч української культури Маркіян Шашкевич, іконостас XVII ст. із церкви Святої Трійці в місті Жовква, реставрація стінопису в каплиці церкви Христа – Чоловіколюбця в Жовкві та церкві Святого Миколая в Золочеві, іконостаса роботи Юрія Новосельського в Кракові. В процесі підготовки до виконання робіт великий вівтар із села Склівка для Львівської Національної галереї мистецтв. Такі великомасштабні роботи потребують уваги від держави і відповідно створення морального поля для представників нашої професії, які допомагають утверджуватись нашій державі в світовому культурному просторі.

За час, що пройшов від дня створення нашої установи, в нас працювало багато працівників, які в силу обставин змінили місце роботи, але сьогодні я хочу щиро подякувати всім, хто спричинився до розвитку нашої організації, а тим самим і до порятунку творів мистецтва. Особлива подяка тим, хто працює зараз і яким суджено перенести наші традиції далі в майбутні десятиліття і врятувати для нашої національної культури ще безліч шедеврів мистецтва.